

LAS VEGAS I NORGE - TAPERE OG VINNERE PÅ GEVINSTAUTOMATER

1. Navn på journalistene som har gjort jobben:

Hans Kringstad, VG Trondheim

Arne Rovick, VG Ålesund (TV2 fra 1-februar 2007)

Bengt Nilsen, VG Tromsø (sluttet)

Jon-Inge Hansen. VG Skien

(Andre bidragsytere, se pkt 6d)

2. Tittel på prosjektet

I denne rapporten har vi kalt prosjektet:

LAS VEGAS I NORGE - TAPERE OG VINNERE PÅ GEVINSTAUTOMATER

Det er en mer presis tittel enn den som ble vignett på trykk: "Spill-Norge"

3. Hvor og når ble det publisert?

Prosjektet ble i sin helhet presentert i VG (inkludert VG Helg) gjennom en serie artikler i hele 2006.

Utløsende for å etablere temaet "Spill-Norge" var oppslaget 23/3-06 (se pkt 6a). Oppslaget ble fulgt opp de påfølgende dagene. Vignetten "Spill-Norge" ble først brukt 5/4-06.

Gjennom hele april forberedte en gruppe i VG en serie med daglige reportasjer som skulle starte med et "Ukens Tema" i VG Helg. Artikkelsen danner kjernen i det som i denne rapporten er kalt "LAS VEGAS I NORGE - TAPERE OG VINNERE PÅ GEVINSTAUTOMATER". Serien ble publisert i perioden 20-26/5-06.

VG fulgte opp artikkelserien aktivt gjennom hele sommeren fram til nyhetsoppslaget 19/8-06 som fortalte at automatene vil bli forbudt fra 1/7-07.

Vi har videreført arbeidet ut året med en mer sporadisk nyhetsdekning om utviklingstrekk og politiske vedtak på automatmarkedet.

Til sammen er det publisert i overkant av 85 artikler om spilleautomater, med og uten vignetten "Spill-Norge".

Noen artikler ligger i kjernen for den sentrale problemstillingen i dette prosjektet (se pkt 6 b), andre kan være noe mer perifere. Samtlige vedrører likevel sosiale, politiske eller etiske spørsmål knyttet til de norske gevinstantomatene.

Et skjønnsmessig utvalg av det publiserte materialet er vedlagt denne metoderapporten.

4. Redaksjonens adresse:

VG
Reportasjeavdelingen
Postboks 1185, Sentrum
0107 Oslo

5. Journalistenes navn, adresse og telefonnummer:

Hans Kringstad, VG Trondheim
Postboks 326, Sentrum
7402 Trondheim
Hans.kringstad@vg.no
Mobil: 90548998

Arne Rovick, VG Ålesund (TV2 fra 1.februar 2007)
Fagerliveien 36 A
6008 Ålesund
Arne.rovick@vg.no
Mobil: 91600248

Bengt Nielsen, VG Tromsø (sluttet)
Stubben 14
9016 Tromsø
bengtniels@hotmail.com
Mobil: 91123320

Jon-Inge Hansen. VG Skien
Nedre Hjellegate 2
3724 Skien
Jon-inge.hansen@vg.no
Mobil: 90548995

6. Redegjørelse for arbeidet.

a) Når og hvordan kom arbeidet i gang, hva var idéen som startet det hele?

VGs daværende reportasjesjef Brynjar Haukli ønsket i november/desember 2005 økt fokus på spillbransjen i Norge. Dette utløste flere artikler knyttet til Lotteritilsynet, Norsk Tipping og automatbransjen i januar og februar 2006.

Selve prosjektet "Spill-Norge" ble utløst av et nyhetsoppslag 23.mars 2006: Forretningsmannen Tonny Kværnmo (29) beskrev i VG hvordan han var i ferd med å spille

seg til ruin på gevinstautomater. Kværnmo fortalte at han ikke kunne handle dagligvarer hjemme på Røros fordi det var plassert automater i samtlige forretninger.

Tonny Kværnmos historie måtte suppleres med fakta om automatmarkedet. En stor del av disse var tilgjengelige på Lotteritilsynets og Norsk Tippings hjemmesider. Her gikk det fram at nordmenn tapte 5,2 milliarder kroner på automater i 2005. Omsetningen var tredoblet siden 2001.

Videre fortalte en MMI-undersøkelse (2005) at 71 000 nordmenn hadde spilleproblemer knyttet til automater, mens 133 000 befant seg i faresonen. Ni av ti automatkrone kommer fra personer med et problematisk forhold til spill, ifølge rapporten.

Samtidig pågikk en dramatisk maktkamp omkring milliardinntektene fra norske automater: Staten ville monopolisere automatene i Norsk Tippings regi. Private entreprenører saksøkte staten for å få kjent et vedtatt monopol ulovlig.

Journalist Hans Kringstad laget artikkelen om Tonny Kværnmo, en av taperne på automatmarkedet. Journalist Jon-Inge Hansen fulgte opp neste dag med en sak om at Odd Reitan og Olav Thon, to av Norges rikeste menn, er blant dem som tjener mest penger på norske automater.

Hansen hadde samlet en del informasjon om dette markedet fra før på grunn av striden omkring automatmonopolet. Han hadde blant annet gjennomgått det juridiske grunnlaget for striden mellom staten og automatbransjen om Norsk Tippings monopol sammen med NOAF (Norsk Lotteri- og Automatbransjeforbund) og deres advokat.

Det ble tidlig klart for involverte journalister at den viktigste problemstillingen ikke nødvendigvis var slik bransjen (og delvis staten) formulerte den: For eller mot automater i Norsk Tippings regi, men automatene som sådan.

Fire medarbeidere i VG hadde fram til mars 2006 arbeidet sporadisk og uavhengig av hverandre med stoff knyttet til spillmarkedet. Vi oppsummerte status:

1. Temaet har så stor samfunnsmessig betydning at det fortjener en strukturert, planmessig og kritisk tilnærming – ikke bare spredte saker om enkeltskjebner eller artikler basert på utspill fra aktører med egeninteresse i markedet.
2. Vi har allerede en viss kunnskap om emnet.
3. Vi leser oss ytterligere opp og presenterer et forslag til en artikkelserie for redaksjonsledelsen.

b) Hva var den sentrale problemstilling ved starten av prosjektet?

5,2 milliarder kroner var nøkkeltallet vårt i startfasen. Dette beløpet lå igjen etter spillerne i de ca 15 000 norske automatene i løpet av 2005. Den sentrale problemstillingen var:

Hvem tapte disse pengene, og hvem tjente dem?

Redaksjonsledelsen ønsket i utgangspunktet en bredere tilnærming, blant annet med søkelys på gambling på Internett. Vi argumenterte for å kjøre automatene som eget tema av flere årsaker.

- Automatmarkedet er politisk styrt i motsetning til Internett. Norske myndigheter regulerer dette markedet hvis de vil.
- Omsetningen har vokst voldsomt uten at politikerne har greid å regulere markedet (tre-dobling fra 2001 til 2005).
- Norge har en liberal automatpolitikk sammenlignet med de fleste land: Mange maskiner, aggressive spill, seddelinntak opp til 200 kroner, utstrakt utplassering i kiosker, butikker og andre steder der mindreårige har tilgang.
- Den politiske historien med intens lobbyvirksomhet mot innstramninger, og alliansen mellom ideelle organisasjoner og private forretningsinteresser. Fordelingsnøkkelen i 2006 var 40/40/20 fordelt på ideell organisasjon/entreprenør/eier av lokale.
- Et inntrykk av et marked med en svært usosial profil:
På den ene siden studier som antyder betydelige spilleproblemer knyttet nettopp til automater. Særlig interessant er MMIs (2005) funn om at 90 prosent av omsetningen kommer fra personer med spilleproblemer eller et problematisk forhold til spill. Overhyppighet av spill/problemer i lavlønnsgrupper.
På den andre siden de enorme fortjenestene i automatselskaper, blant annet kontrollert av noen av landets rikeste personer. Bestemmelsen om at lokalinnhaver skal ha 20 prosent av fortjenesten har gjort det interessant for eiendomsbesittere som Thon og Reitan å satse på automatbransjen. En stor underskog av brårrike gründere.
- Ideelle lag og foreninger baserer store deler av driften på en virksomhet som åpenbart skaper sosiale problemer.

Oppsummert betyr dette at det norske automatmarkedet reiser en rekke viktige spørsmål av samfunnsmessig og etisk art.

c) Ble problemstillingen endret underveis? I så fall, hvorfor og hvordan.

Vi har hele tiden stått ved den grunnleggende problemstillingen: Vinnerne og taperne – den iøynefallende kontrasten mellom profitører og ofre på automatmarkedet.

Dette har etter vårt syn vært riktig samfunnsmessig perspektiv. En fast holdning har dessuten virket motiverende i perioder med sterkt press fra aktører med økonomiske interesser i bransjen. Vi har blitt forsøkt påvirket, til dels massivt, til å vektlegge andre problemstillinger (se pkt. 8).

Etter publisering av de første, planlagte reportasjene ble dekningen mer løpende nyhetsmessige og problemstillingen bredere. Temaet kom høyt på den politiske dagsorden i løpet av kort tid. Andre medier innledet tett dekning. Myndighetene innførte restriksjoner, som igjen utløste nye problemstillinger og grunnlag for oppfølging.

Ett eksempel seddelforbudet og forsøk på omgåelse av det. Det henvises blant annet til vedlagte artikler om Norsk Lotteridrifts veksle-vektene, og Narvesens bunkring av 20 kr mynter til spill, automater som ble stengt på kjøpesentrene til Thon og Steen og Strøm pga veksling, barn som fikk spille på automater i Rema og Narvesen mv.

VG var alene om nyheten om at automatene forbys fra 1.juli neste år.

Redaksjonen fulgte opp med en rekke saker om konsekvenser av myndighetenes restriksjoner, for organisasjoner og bransje, inkludert flere saker om hvordan Norsk Tippings spill utviklet seg i forhold til automater og nettspill.

d) Kort beskrivelse av organiseringen av arbeidet, metodebruk, kildebruk, problem underveis mv.

Det ble satt ned en gruppe på fire journalister, alle tilhørende lokalkontorer i VG. Vi samlet fakta, kartla kilder, identifiserte tema for enkeltreportasjer og fordelte oppgaver. Her følger deler av et notat fra den innledende fasen (noen kilder er anonymisert):

”AUTOMATENE, REPORTASJER/ NYHETER

Vinnerne og taperne. Det politiske spillet om automatene. Hvordan Norge ble et kasino. VG Helg.

Presentasjon av den politisk lobbyvirksomheten, NN mulig kilde.

Prestenasjon av spilleavhengige – Boyesen og dama i Bergen.

Presentasjon av en eller to rikinger – Hanevik og/eller Ramski som kontrast?

(Ansvar:

Hans kartlegger det politiske spillet rundt 2000.

Hans lager reportasje med to spilleavhengige.

Jon-Inge samler data om profitørene.

Bengt har kontakt med gründer i Karasjok.

Vi avgjør senere hvem som møter profitører og skriver ut.)

Automat-kongene og eventyret om Norsk Lotteridrift.

Oversikt over dem som solgte seg ut i 2000. Hva gjør de i dag? Formue/inntekt/bilde av eiendommer.

Skal vi også presentere andre gründerne enn NLD-gutta?

Og ledere som ble rike på opsjoner, lønninger (Borgersen/Jentoft)?

Og de allerede rike som investerte i bransjen (Reitan/Thon)?

NLD lukket for pressen i dag. 118 mill i utbytte i år, 377 mill avsatt til fonds i år.

(Ansvaret)

Primært Jon-Inge og Hans)

Idretts-Norge spilleavhengig.

Reportasje fra et idrettslag, for eksempel Stålkam på Mo. Tror klubben har investert i utenlandske spillere i 2.div.

Hva skjer hvis inntektene forsvinner? Moralske spørsmål.

Kantet med oversikt over klubber med flest automater.

(Ansvaret)

Bengt lager oversikten fra Lotteriregistret, så finner vi det beste reportasje-objektet der og avgjør hvem som reiser hvor).

Røde Kors og Reitan i allianse

Deres felles planer på spillmarkedet. Mest mulig om mål og visjoner for å kapre markedsandeler.

I hvor stor grad har Reitan/Røde Kors felles automater?(Reitan entreprenør eller lokalinnhaver og RK formål).

(Ansvaret)

Jon-Inge og Hans)

Hvilken automat spiller inn mest?

Lotteritilsynet vil ikke ut med det, men vi prøver igjen.

Bør i hvert fall få høyeste omsetning hvis vi ikke identifiserer automaten.

(Ansvaret: Hans)

Hvor spiller vi mest?

John Bones lager oversikt.

Reportasje fra Finnmark.

(Ansvaret)

Bones og Stian Saur?)

Seddel-forbud

Høringsfristen går ut 28.april. Tør noen å protestere? NOAS har allerede avgitt kritisk uttalelse, frykter inntektstap.

(Ansvaret: Hans)

Reportasje hos Anonyme Gamblere

Kan det være en sak som står på egne bein? Evt kantet med data fra Hjelpelinjen etc. Kanskje timet opp mot høringsfrist for seddelforbud??

En gullkantet kvadratmeter

Trolig finnes det knapt noen mer lukrativ bruk av gulyplass enn å leie ut til en storspillende automat. Kan evt kombineres med sak om hvilke automatersom spiller inn mest.

Jeg lurer også på om hvem som bestemmer at det skal stå minibanker ved mange automater hos 7-eleven.”

Vi laget en kjøreplan for et sju dagers løp. Anslaget var en bred reportasje i helgemagasinet VG Helg, med fokus på spillavhengige og den politiske prosessen som hadde sluppet automatspillet fritt i Norge.

Den opprinnelige kjøreplanen så slik ut (med noe varierende uttelling på trykk):

Dag 1 lørdag 20.05.06: Ukens Tema i VG Helg. 7 sider nyhetsfeature om ofre, profitører, politikere og aktører bak frislippet av automatspillet i Norge.

Dag 2 søndag 21.05.06: Tre sider om profitørene. Case på Amjad Nadeem (41), entreprenør som har blitt millionær på spilleautomater. Oversikt over automatbaronene, med tekstsak vinklet på den ukjente automatbaron Stein Erik Hagen.

Dag 3 mandag 22.05.06: Idrettslaget med flest automater i Norge – IL Stålkameratene i Mo i Rana har inntekter fra 43 automater, og får inn 3 mill pr. år. En av hjelpetrenerne er spilleavhengig, og vil ha maskinene fjernet (anonym). Graf med oversikt over idrettslagene med flest automater.

Dag 4 tirsdag 23.05.06: Disse to spilleautomatene drysset 2,5 millioner kroner over trioene som tjener grovt på pengemaskinene. Den gyldne kvadratmeteren hvor maskinene står plassert er gull verdt for alle som henter inntekter fra automatene. Slik fordeles pengene. Undersøk på Essos On the Run- stasjoner som har kastet ut automatene og økt omsetningen.

Dag 5 onsdag 24.05.06: Spilleautomatene er forbryternes siste gullgruve i jakten på cash. På to minutter soper de med seg 70 000 kroner. Nye tall på brekk, manglende oppklaring og hvorfor automatene er attraktive. Case fra Tromsø hvor mann tapte 20 000 kroner og kvitterte med å knuse automaten med en øks.

Dag 6 torsdag 25.05.06: 4 sider fra Finnmark og Pattaya: Spillekongen Jon Even Tretnes forlot reindriften og ble automatmillionær. Nå lever han sorgløse dager i Pattaya hvor han har investert i barer og restauranter. I hjembygda Kautokeino sitter ofrene uten hus etter tvangsauksjon på grunn av spillegalskapen.

Dag 7 fredag 26.05.06: Ole-Kjetil Trippestad (19) var hekta siden han gikk på barneskolen. Fikk behandling som 16-åring, trass i at aldersgrensen er 18.

Artikkelserien genererte tips og ga oss ny kunnskap. Vi supplerte derfor med noen mindre delprosjekter:

- Vi så nøyer på formålene som mottok automatinntekter, for å illustrere at det nærmest ikke har eksistert noen grense for hvem som kunne få automattillatelse. (Reportasjen om VW Auto Club Mjøsa, og andre kuriøse organisasjoner som hadde automatinntekter.)
- En egen sak så på organisasjoner som jobbet med rusavhengighet, og som finansierte driften med inntekter fra automater som kan skape avhengighet.
- En epost-undersøkelse til alle ordførere resulterte i sak om ønske om forbud fra lokalpolitikere.
- Et annet delprosjekt var mellommenn i automatbransjen (Reportasjen "Ga idrettsmillioner til narkodømt").
- Andre journalister i Oslo så spesielt på bingoautomatene, som falt utenfor de øvrige restriksjonene mot spilleautomater, og deres tilknytning til regjeringspartiet Ap.
- Stoff omkring Lotteritilsynets manglende evne til å kontrollere bransjen, og særlig håndhevingen av 18-årsgrensen.

Skjebnene ble etter hvert mindre viktige. Vi mente at det var et etablert faktum at automatene hadde en ødeleggende virkning for tilstrekkelig mange mennesker, og i noen tilfeller dødelig virkning: Intervju med den etterlatte etter spilleavhengig kvinne fra Nord-Odal som tok sitt liv.

Fokus gikk gradvis over på politisk/nyhetsmessig oppfølging. Vi fulgte også opp våre egne saker om aktørenes økonomi, med fokus på de største og rikeste entreprenørene.

Kildematerialet var delvis skriftlig, delvis muntlig:

- Materialet om den (politiske) utviklingen som førte til automatslippet er hentet fra Stortingsdokumenter, juridiske dokumenter knyttet til rettssakene, Norsk Tippings utredning av automatmonopolet, årsrapporter fra Lotteritilsynet og Norsk Tipping, høringsvar i de politiske prosessene og diverse nyhetsarkiver. Dokumentkildene ble supplert med muntlige kilder.
- Historiene om spillavhengige kommer dels fra tips (etter første artikkel om Tonny Kværnmo), dels fra kontakt med spillavhengiges organisasjoner, dels fra andre avissaker og rettssaker der automatuerte har gjort kriminelle handlinger. En utlysning på VG Nett ga flere tilbakemeldinger på konkrete saker.
- Kunnskapen om spillavhengighet kommer i hovedsak fra norske undersøkelser (MMI, Sirius, NOVA), Hjelpelinjen for spillavhengige, Norsk Forening for pengespillproblematikk, Pårørende til Spillavhengige (PTS), Landsorganisasjonen mot Spillavhengighet (LOMS) og utenlandske forskningsrapporter.
- Kunnskapen om mottakerne (formålene) fra avansert bruk av Lotteriregistret og kontakt med Lotteritilsynet. Det ble søkt om innsyn i dokumenter fra flere organisasjoner (godkjennelse, regnskap, årsmeldinger). Registeret ble supplert med muntlige kilder, etter hvert flere gode, i organisasjonene.
- Kunnskapen om entreprenørene fra avansert bruk av Lotteriregisteret og en omfattende økonomisk kartlegging av alle de sentrale private entreprenørene. Vi plukket ut de største entreprenørselskapene, og kartla aktørene i dem. Det ble foretatt kredittundersøkelser av over 30 personer, og økonomisk undersøkelser av nærmere 50. Det ble innhentet detaljerte økonomiske opplysninger/regnskap fra de 20 største

private entreprenørene. Innformasjonen ble supplert med info fra bransjeorganisasjonen NOAF og selskapene selv.

- Det ble gjennomført flere kildesamtaler med aktører i bransjen, med god kunnskap, som det ikke går i detalj på i her.

I tillegg til gruppen på fire journalister deltok andre i oppfølgingen. I noen grad geografi, vaktordninger/ferie og andre forhold gjorde at andre journalister enn de som står bak denne rapporten gjorde enkeltsaker. De viktigste bidragene kom fra:

Anne-Stine Sæther: Saken/oppslaget om selvmordet som følge av spillavhengighet og flere reportasjer om bla bingo-automater

Trond Viken: Som lagde reportasjen om automatentreprenør Trettnes i Pattaya.

Camilla Vesteng: Bidro med flere artikler om idretten og spilleautomater.

7. Hvor mye arbeidstid og eventuell fritid er brukt på prosjektet?

De fire journalistene i gruppa brukte mesteparten av april, og halve mai, til skolering, planlegging og gjennomføring av artikkelserien.

I den videre oppfølgingen har det variert, fra reporter til reporter, fra tema til tema og fra tid til annen.

Anslagsvis har alle brukt minst en dag i uka til å følge opp og overvåke temaet, i perioder har hele uker blitt brukt til enkeltoppgaver.

Det er i liten grad brukt fritid, bortsett fra enkelte kildesamtaler som det har vært nødvendig å gjøre på kveldstid. I de mest intense periodene har det blitt en del overtid.

8. Spesielle erfaringer:

Sett i ettertid sett er det påfallende at det tok så lang tid før automatbransjen fikk nødvendig journalistiske oppmerksomhet. Der skyldes trolig en slags ”treenighet” av gode effekter: Et vell av store og små organisasjoner som gjør prisverdig arbeid, lever av dette. Staten har blitt ”spart” for finansiering av mange av disse nødvendige formålene, og for mange bensinstasjoner, kiosker og lignende har dette vært den ekstrainntekten som har gitt dem eksistensgrunnlag.

Ofrene har vært en lite synlig gruppe med sterk skamfølelse. Pensjonister, innvandrere og personer med lav inntekt og utdanning er overrepresentert blant spillerne.

Man kunne anta at det ville by på vansker å få problemspillerne til å stå fram og fortelle historiene sine. Det ble det ikke. Det har vært mange å velge blant, og åpenheten hos enkelte spilleavhengige har hatt en selvforsterkende effekt.

Derimot kom mangel på åpenhet i bransjen til å representere en utfordring. Den største private aktøren, sveitsisk-kontrollerte Norsk Lotteridrift, gir ikke intervjuer. Også andre ”vinnere” har avvist å svare på spørsmål om egen forretningsdrift og norsk spillepolitikk.

På den annen side har vi opplevd sterkt påtrykk fra representanter for bransjen som kun ønsket underhåndskontakt. Formålet har vært alt fra å sverte meningsmotstandere til å løfte fram reelle problemstillinger, som for eksempel den inntektssvikten en restriktiv politikk vil påføre ideelle organisasjoner.

Maktkampen på automatmarkedet later til å ha tilspisset seg som følge av VGs dekning. Både politikere, Lotteritilsynet, spilleavhengiges organisasjoner, ideelle organisasjoner som mottar automatinntekter og bransjeorganisasjoner/private entreprenører har forsøkt aktivt å påvirke avisens dagsorden.

Avslutningsvis vil vi peke på to sannsynlige konsekvenser av prosjektet. Dokumentasjon på årsakssammenheng er ikke mulig å framskaffe, men likevel:

1. Nye politiske tiltak er iverksatt i høyt tempo etter at VGs dekning startet.
2. Spilleavhengighet later til å ha blitt mindre skam- og tabubelagt i løpet av 2006.